

Улас Самчук.**Волинь** *)

(Продовження)

— Даруй, даруй мені, моя дитино кохана! Даруй, що так гірко з тобою поведився! І батько бере Володька на руки, несе до хати, дмухає на його страшну рану, але рана та не болить його. Він щасливий, що зміг доказати батькові свою велику до нього любов, хоча навіть ціною власної руки.

І багато інших страшних випадків видумує малий. Це вже стало його звичкою. Але чому, дійсно, не станеться так, щоб Володько прилюдно на вчинках міг доказати свою добру волю і великою своєю добросердечністю заставив каятись навіть таку незломну нічим людину, як батько? Чому? Так, але не сталось...

Аж ввечером третього дня при вечері вперше забалакав батько:

— Понадувались. Образив. Немилосердний. Що ви там собі не думайте, але коли мені не шануватиметесь, то шкіру з вас попускаю. Це собі затямте і зарубайте на носі. Ні одного зерна не змарнувати. Ні одної крихти хліба не смієте знищити без „пользи“ (**). Ні одної картоплини не повинен я бачити, щоб ото мені попід ногами валялася. Бережіть взуття. Шануйте одяжину, бо будете у мене мов голоцуцьки бігати. А не слухатимете слів моїх, то послухаєте своєї шкіри. Я вже подбаю про те. Коли ви одного вівсяного зерна не потрапите зберігти, не шануватимете крупини, шупка муки, сорочки, чобота, не вшануєте ви й худобини, ані себе самих. Голодранцями родитесь, проживете життя жебротою і здохнете під чужим плотом... Я вам це кажу... і дивіться мені. Слова ці не на вітер пущені. Тобі, стара, дістанеться найбільше.

Тихо, гробово тихо було. Ніхто не одважився хоч слово заперечити. Володько заліз у самий кут запічка і мов хиже звіря визирав звідтіль.

І коли пас корови поблизу конюшинища, то чатував коло нього, як найкращий вояк коло порохівні. При одній згадці, щоб то могло статися, коли б котра з його корів обілась, у малого замерзав мізок, вставало на голові волосся і по спині перебігали дошкульно-холодні мурашки.

По тижневі в родинному огнищі Матвія сталась знову значна пригода. Ідучи в неділю до церкви, Матвій після Божої Служби не вернувся, як звичайно до дому, а зайшов до родичів на Запоріжжя. Він підприняв основну перемолотку всього свого збіжжя (поки ще тримається погода), а тому мусить кликнути толоку до машини. Зайшов до брата Єлисея, та попросив у нього

*) Гл. „Дзвони“, ч. 1, 2, 3, 4, 1932.

**) безкористно, без користи.

другу пару коней, Звідти обійшов кілька обійсть і замовив дівчат до соломи, подавання в барабан, тощо. Робітників покликав самих серйозних, не якихсь ледарів.

У понеділок, у досвіта, як тільки благословилося на світ, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь. Внедовзі за ним не забарилась і решта робітниць. Матвіїв Василь не смів перервати на пару день науки. Сам батько рішуче цьому спротивився, бо „раз взявся за щось, то вези“... Василь нічого б не мав проти, щоб побути пару день дома, хоча б навіть і коло машини... Будуть веселі та гарні дівчата, будуть жарти, співи. Але хай би спробував він хоч заикнутись про це.

Зате Володькові припала надзвичайно вдячна роля. Він має гонити одну пару коней в кераті. Це просто таки чудесно. Нічого кращого, як гонити цілий день коні, розмахувати та цвьогати батогом, малий не міг чекати. Це куди краще та почесніше, ніж пасти оті осоружні коровиська. Поганяти в машині коні, це ж їй-бо неабияка праця!

І він ще затемна, десь від других півнів схопився, одягнувся; їсти і не питає. Він не має ніякого бажання так зрання не працюювавши напихатися. Всі снідали, а він пішов на подвіря, озброївся своїм батогом, цвьогнув ним разів зо двадцять, чи досить ємний і почав терпеливо чекати коло розістланих перед дишлем шлеїв, до котрих мають ще запрягти коні.

Чекання же тривало таки досить довго, але це Володька не зразило. Прийшов час, вивели з хліва коней. Батько оглянув їх, погладив, потріскав, похвалився Василеві і висловив жаль, що прийдеться таку добру худобину збути. Василь запряг у другий дишель своїх — кобилу каштанку та її молодого сина огира, якого тільки що привчили втягуватись до тяжких праць.

Приготувавши все як слід, забурчала машина і праця закипіла. Дівчата не працюють, а бавляться. Хіхи та хахі. Реготи безупину. І де його в нещастя ото сміху стільки набереться — зауважувала Настя. Вона цілий день підтикана бігала, то на двір, то до клуні, то до хати. Їй ніколи до машини носа тицьнути, хоча страх хочеться. Вона майже переконана, що без неї там як слід нічого не зроблять, але треба також і обід зварити.

А дівчата з дядьковим Василем то чудасії витворяють. Єдиний між ними, не парубок ще, але парубкан уже порядний.

Декотра з вертух і до Володька заглядає. Дразняться з ним, кепкують, але він без церемоній. Батюгою їх і все. Хай не лізе, коли Володько серйозною занятий працею.

Так йшла робота аж до вечора. Над вечір сміхи та жарти дещо вщухли, бо все таки робочі понагрівали лоби. А коли геть смерком перестали молотити, треба випрягати коні та вести їх до води. Хто поведе? Василі обидва. Але дядьків Василь не може залишити свого пестуна Володька, тим більше знаючи, що нічого приємнішого, ніж проїхатись верхи на коні, для Володька мабуть не існувало. — Хочеш, Володьку, на каштанці проїхатись? — гукає Василь. — Володько, як не був утомлений — ледви ноги

волоче, як стояв, так і зірвався від клуні по манежі до хліва. По дорозі як натоте щось впало йому до лівого ока. Якийсь устюк.

Володько тре ліве око, квапиться з заплющеними очима до Василя. І в ту мить завищав огир. Володька щось бемцнуло в голову, в очах креснуло іскрами і далі не стало нічого.

Коли опритомнів, зобачив навколо себе юрбу людей, чув крики, метушню. Він був мокрий з сильно окривавленою головою, але болю не відчував. Це вдарила його копитом каштанка, під ноги котрої підліз Володько в той саме час, коли її вкусив неспокійний огир. Удар влучив якраз у праве око. І першим, хто найбільше цією подією був переполошений, це батько. Він був весь від ніг до голови обліплений ковтунами куряви з барабану машини. На вусах, бороді, старій вовняній шапці теліпались цілі торочки нанизаної на волосинки куряви. І забувши за це все, забувши обгруситись, вимитись, на перший викрик Володька: — О, Боже!.. — батько кидає все, біжить до дитини. — Зобачивши, що син лежить на землі без руху, старий викрикує якийсь незрозумілий вигук, біжить до сіней по воду.

— Насте! Василю! Ганно!.. Води! Води мені! — Гукає батько, а води немає. Всі метнулися до водянки, начерпнули якогось хузу і полили Володька. Після цього батько схопив малого на руки і обліплюючись кровю, що змішувалась з курявою, ніби навіжений побіг з ним до хати.

III.

Мати бігла за батьком, спотикалася, при чому з неї спадала курява, бо пополудні весь час подавала батькові снопи в барабан. Вона обнизана також китицями куряви. Її сухе обличчя брудне та дике. Чорні, довгі потоки сліз різали кострубатовилинялі щоки.

— Сину! сину! Ох, дитинонько ти моя! Ох, то болюче!..

Не скавули, давай миттю води, чистих шмат, — гукнув батько. А тим часом він не знав де і як положити малого. Він крутився, мов навіжений з ним по хаті, гойдав на руках, дмухав. Кров сочилась малому з ока. Сочилась, збігала на брудну батькову долоню. Матвій чув цю теплу кров дитини своєї і вона протікала його твердізні мозолі, як топлена мідь.

Мати метнулась, затупала на місці, ніби стояла на гарячому. Десяток рук дівочих кинулись, опритомнили стару, поклали на полу подушку, вкрили її білим рядном...

— Кровю!.. Кровю обмажете. Дайте щось чорне... Он спідниця моя. — Гомоніла стара.

— Не слухайте дурної. Стеліть дівки! — ревнув батько. Ніколи!..

Володька положено на подушку. Дві плями від змішаної з кровю куряви лишили батькові руки на рядні. Сам він мерщій у сіни вибіг, віника коло мисника вхопив і міцно оббивавсь... Хмару цілу збив, але за п'ятмою не видно. А після сердито-

похацем мився, витерався, що аж рушник тріщав і скопивши велику черепащу мисалу, налив у неї окропу, що був на галуш, ки готований, розбавив квартою холодної води, підійшов до хлопця.

Той вже лежав роздягнутий, а коло нього квоктала мати...

— Геть, стара! — і почав примощуватись коло Володька.

Він дихав поволі і навіть не стогнав. Праве око, щока лица залиті кровю. Не відомо, чи вціліло око. Ліве було заплющене...

— Стара! Чистих наміток!.. Раз-два! Та там вата. Почаївська. Але мерщій!.. — гостро наказав батько. — Стільця мені подайте!

Дівчина підставила стільця і батько почав ворухити Володька. Навколо окружили дівчата. Вони тремтіли, залякано зазирали, тошніли. Володько все уже чув, лише не дивився. Він знав, що коло нього сидить батько, що він змиває намоченою у воді наміткою з його обличчя кров і від цього було йому гарно, приємно. Він забув за око своє. Що там дурне око!.. І він попробував навіть поворухитись, розплющив здорове...

— О-о-ох! — вирвалося з його уст довге, зовсім небажане зідхання. Малий поворухив окривавленою головою... Аж тепер він чув виразно біль. Щось сіпало і то не з правого боку, куди вдарено, а з лівого, на лівій скрані. У роті чув він твердість, ніби туди понабивано якого клинця. Зуби якісь напружені, але поворухивши задубілим язиком, Володько відчув, зрозумів, що вражіння напнутости зубів мильне. Два з них помітно ворухились під язиком і невиявляючи великого захоплення, язик поволі почав випихати куски кривавої піни, а з нею викотилось назовні два молодих, гостреньких молошних Володькових зубочків.

Бачив це батько, бачила і мати, але ніхто не взяв тих зубів, щоб викинути на горище мишам. Не добровільно викотились синові зубенята і від цього, по запалих, вилицяних Настиних щоках потекли два їдкі потічки... А батько все мочив та мочив намітку. Змочив її геть, і стала вона подібна до вимнятого червоного прапора. Вода у мисі також зчервоніла. А Володько тільки губами мамляє...

— Болить, сину?

— Ні, тату... — і щоб доказати це, Володько витягає руку і мацає... Лап, лап... Мацнув своїми пучками якісь слизькі закарвашики коло ока і відорвав назад руку... А все таки:

— Ні, не болить, тату... Не болить — впевняє.

— То може б ти міг підвестись?

Володько це охоче зробить. Він уже підводиться. Поволі з натугою, зубинята ціпить. Йому стане якимсь колом, йому в голові оливи налити. Але вставав...

— О, о, о... Отак, отак... Сюди, над мису... Молодець... Так краще вимию.

Батько рішуче не заховував своєї якоїсь особливої радості, коли упевнився, що око Володька ціле...

Він ревнув невиразно, грубо, як звір, котрому пощастило піймати якусь особливу поживу. Грубезними своїми пальцями вичавлював з намоченої намітки кров і все вимочував та вимочував залите нею око. Під тим оком двома підківками червоніли розшматовані до кости два шрами. Володько не міг так довго витримати. Він стиснув зуби... Вони німіли. Порою їх зовсім не чути було в роті, але його нудило і в голові щось болюче сверлує. Він ледви, ледви виговорив...

— Ой, тату. Я ляжу... і останнє слово виговорив уже лежачи...

— Тошненько мені, старий. Та дай йому відпочити — тошніла Настя.

— Давай но ти вату... Тошнієш. — Багато цим допоможеш... — вирвав з рук Насті вату, нову чисту. Намітчану стрічку, заложив ціле око і обережно, наскільки це дозволяла йому його ведмедячі лапи, тісненько по батьківськи обандажував голову малого.

— А тепер, стара, пар швидше молоко, та звари легко зо-дві яйця. Він мусить попоїсти. Цілий день налазилось... Можеш ти їсти? — звернувся до Володька.

Ні. Він не хоче їсти... Це він виявив похитом голови, яка дуже швидко наливалась біллю, тяжкою та розриваючою.

— Не зачіпайте мене — вдалось йому витиснути крізь уста. Вони засихали, запікались, вяли, не хотіли ворухитись.

Батько присів на краєчку і довго вдивлявся на Володькові малі бліді щічки... Обидві очі завязані. Чоло також, лише щічки, кінець носика та спраглі уста підкреслювали буття батькового сина... Що він тепер думав — годі б було вгадати...

А геть вечором, коли усі впорались з худобою і пошходилися до хати вечеряти, стало сумно і ніяково. Всі підходили до Володька, вдивлялись в його ротик, хитали головами... Їжа навіть не брала... А дядьків Василь, який вихором влетів до хати останнім, підбіг до малого, присів коло батька, нахилився.

— Як все добре, казав він, скінчилось... Але що нашого Володика так скалічено, то все нідочого... Біднюсінський мій цвящечок — і Василь обережно, легенько, ледви доторкаючись пучками пальців повязаної голови, гладив малого, гладив довго, пестливо... Володькові знову, як тоді, після „прочуханки“ зробилось шкода самого себе... Від цього в грудях щось болюче купчилось і тисло...

Хорий не хотів їсти, але одну шклянку молока мусів таки випити. На цьому настоював батько, а Володько не посмів противитись його волі. При їжі він виразно відчував брак двох зубів, але щож... Це ще не все. Найприкріше було, коли прокинувшись другого ранку, він відчув, що праве око не ворухиться. Воно все залилось темно-червоним затьоком. Вата міцно присохла й її тяжко було відорвати. Коли батько зняв завязку, зобачив на місці ока одну засохлу шкаралушину... А деж око? Боже мій, Боже мій! Невже воно витікло?..

І батько відмочує теплою водою присохлу намітку, та вату,

накладає свіжу, зав'язує і відходить знову до машини... Щоб там не було, а домолотити збіжжя сьогодні мусять. У них з братом одна спільна машина, а тому треба квапитись, щоб міг ще помолотити і Єлисей. Сьогодні і Василь мусів таки залишитись дома та гонити замість Володька коні. Йому це цілком сподобалось, бо до школи не виявляв ніколи особливої симпатії.

І коли всі відійшли до машини, а мати пішла поратись з худобою, у хаті залишились тільки Володько та Хвидот. Останній спочатку не міг похопити, що то з „Воводьком“ трапилось. Він ніяково вертівся коло брата, придивлявся, щось міркував. Часом підійде:

— Воводьку, Воводьку?.. Дузе тебе бовить?.. — питає та на вшпеньки спиняється, щоб зазирнути братові до обличчя...

— Ах, йди ти собі — відповідає той і Хвидот лишається в стані недоуміння...

На дворі гарчить машина. — Но!.. Но-о-о!.. — горлюють поганячі, а в такт поцьвюгають батоги. Володько намагається визволити здорове око, яке лиш злегка припухло, бо темнота обридла йому. В лобі над бровами щось дуже тисне і заважає розплющитись окові. Одаче Володько розплющує його і дивиться в стелю.

Зір неясний, химерний. Дошчана з тонкою верствою тинки стеля розмальована Володьковою фантазією різними малюнками. Він знаходив там стару бабу повитуху Сикліту. От вона здорова з величезною окутаною у вовняну хустку головою. За нею біжить з двома головами пес. Одна голова зпереду, друга ззаду. Секліта (видається Володькови) рухається в напрямі ліса... Он той ліс. Балка якась, а далі ні то ставище, ні то нивка збіжжя. Над всім сонце палахкотить.

Фантазуючи Володько забував біль. Коли спинялася машина, до хати забігали то батько, то хто інший з робітників „зобачити що порабляє наш слабий“. І так день, другий. Око зовсім заплило гноєм. Машина давно відмолотила і на хуторі стало тихо. Батько роздумував їхати, чи не їхати по лікаря? Їхати — грошей шкода, не їхати — дитини шкода. І так роздумуючи минав день за днем. Кожного рання і вечером старанно промивав він Володькові рану, Промиваючи питався:

— Ну, як? Не кращає?...

— Не знаю, тату... Не чую.

— А болить?...

— Болить.

— Ну, ну... Ти но мені будь козаком...

І чому він має бути козаком? — думає малий. Мати парила молоко, варила яечка, пекла для хорого коржика, а прихорому, траплялось, дістане дещо і Хвидот, який чапів тут невідступно. Промивати ока Настя не сміла. Матвій боїться, що „вона“ не потрапить і чорт батька зна що напещькає. Настя не сперечалась. Вона лиш вечорами, коли гасили світло і всі клались, довше

ніж звичайно простоювала навколішках, молячись щиро і тепло. Вона чекала чуда і чудо сталося.

Через дві неділі Володько ясно відчув, що око його захоронилось. Воно починає вже ворухитись, не болить, намагається продертись назовні. Корови ввесь цей час прийшлося доглядати самій Насті, зате не було кому в печі затопити, щоб „який там харч зпартолити“. Але Матвій не був у претенсії, хоча та харч часом зовсім зле була „зпартолена“. Що подієш. Не розірветься ж „вона“ дійсно.

Ще минуло пару день. Володько вже знову гонив корови. Око вже гоїться зовсім. „Слава Богу, — думає Матвій. Обійшлося без втрати“. Він приходив щодня втомлений з корчунку, спокійно сідав за стіл, комляв хліб, їв бараболю зі шматком сала, заходив до худоби, а після лягав.

Володько згадав про песика, якого приніс Василь. Одного разу питає Василь:

— А де твій собачок?

Це було під вечір, коли Василь пригнав саме з паші худобу...

— А ти його ще не бачив... — хвалиться Василь. Це вже такий псюра що ой-ой!.. Не скажеш мамі, то покажу...

— Дурний би був казати — дивується Володько з Василевої наївності.

— Ну то ходи...

... І вони пішли за клуню, де росли кущі ягросту, сухого бозу і т. п. З цього боку стіна клуні не була задельована ділями, а лишень заложена міцно звязаними батьком вязками пшеничної соломи. А батько вже коли вязав вязку, то вязав. Як камінь. Дійсно з таких вязок можна стіни мурувати.

Оцією то солом'яною стіною покористувався Василь, щоб заховати свою собаку. Він висмикав одну вязку, зробив у стіні кубашку, вистелив її мягенькою тріною і там вселив щеня. Кожний день приносив йому туди їсти „помийок“ з муки, молока та води.

Він вже не сліпий... Бачить все і пє молоко як кіт — пояснює Василь, тримаючи песика перед самим Володьковим лівим оком. Цей взяв його на руки:

— Аа, каже. Тяжечий який. Ну, мій собачечка... Мій баця... А їсть він хліб?

— Що ти ще хоч — ніби оправдується Василь. Від такого щенюка хочеш, щоб він вже їв хліб. Але він хутко їстиме.

— А Хвидот ще його не бачив?...

— Ні. І не треба. Цей розбовтає всім.

Собачка злегка тремтів і пирскав носиням.

— Ну, нічого — авторитетно резюмує Володько. Гарний щенючок. Ти добре зробив, що взяв його. У господарстві мусить бути собака. На... А матері я не скажу...

Володько пас уже давно корови, але око якось не гоїлось. Батько глубався у ньому своїми пальчищами, малий терпів біль, цівив зуби, але наслідки зі всього погані. По лікар'я їхати дуже

не хотілося Матвієві. Це стільки коштуватиме, а до того ще й часу немає. То сюди, то туди. То до Лебедей, до Григорчука, то на ярмарок... То корчунок. Знову нова лиха година принесла нову суматоху.

Матвій порішив було дочекатись понеділка, запрягти коні і відвезти малого до лікарні... Прийшов понеділок. Ні, думас. Доорю оце вже зяблю... Погода тепер довго не затягнеться, а у вівторок поїду. Коли ж то приходять зі школи Василь і першими його словами було:

— Тату! Заставе продається...

— Що? Як то? Де? Хто тобі казав?

— Ціле село говорить. Люди сунуть і сунуть до двора. Вже, кажуть, на куплю записуються.

— От тобі й-на! Ще ж вчора нічого не було чути. — Ну, стара, каже Матвій. Програне наше. Нічого тепер не вскубнеш. Розуміється, така вістка зовсім перебила Матвіїв намір їхати до лікарні. Муситься піти до двора.

А тут по полудні пригониться засапаний Матвіїв брат Єлисей.

— Знаєш?... Заставе продається. Оце я прибіг, думаю — побіжу, а то розхватають, а ти й не знатимеш нічого. Уже запис йде. Ходім!..

— Сідай но. Ми ось по полуднали, але ти ще щось зїш...

— Аа, ніколи... Ні-ні. Не роби турботи. Спасибі. — Я...

Але Настя вже краяла на полумисок кус вареного сала. Само собою, Єлисей кусник другий взяв, хліб намастив, щиро насолів...

— А як, єй-Богу, дешево — казав поспіхом Єлисей. Всього триста — наголошував на а. — Та це просто дешевка.

— Дешевка то дешевка. Різал-ма з такою дешевою. — Де ти тепер що півнеш? Звідки вичавиш?... Ти ж знаєш, що задаткував я оту он там латку.

— Тьху!.. живо сплюнув Єлисей. — Не журись. Ходім до двора. А може що й видумаємо. Може як пів десятини подужаєш, а ми з Порхвеном півтора, а разом дві загорнемо — і чвиркнув прудко і далеко кризь зуби...

— Ох тошненько мені та нудненько мені — тошніла Настя.

— Тошненьком не допоможеш — перебив Єлисей.

— „Шутка“ сказати: сто п'ятдесят рублів. А ти й їх добудь. Звідки? Дітей, оту загнибиду стару продам? Хто їх купить?..

Загнибіда образилась.

— Не натякай, не натякай. І сам ти добра загнибіда.

— Ах, все то фрашки. Не сваріться. Підем — квапив Єлисей.

Новий з сивого домашнього виробу сукна, куцан щільно обтягнув широкі Матвієві барки. В руки попав якийсь костюр і брати пішли.

— Ти, Володьку, підеш до худоби, а Василь хай піде доволочить за конторою зяблю, бо бодай чорт сльоту не надав — видав Матвій своє останнє розпорядження.

А небо дійсно зачухмарилося і розкудовчані ковтуни хмар

